

UDK 27-32-247.6
Primljeno: 23. 5. 2015.
Prihvaćeno: 17. 6. 2015.
Pregledni članak

ISUSOV MESIJANSKI IDENTITET U MARKOVU EVANĐELJU

Božidar MRAKOVČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Teologija u Rijeci – Područni studij
Omladinska 1, 51 000 Rijeka
bmrakovcic@yahoo.com

Sažetak

Autor polazi od prikaza mesijanskih očekivanja u židovstvu Isusova vremena na temelju dostupnih izvora kako bi se u tom kontekstu bolje shvatilo mesijanske tipologije kojima se Marko služi za prikaz Isusova mesijanskog identiteta i poslanja. Posebnu pažnju poklanja naslovu (1,1) i proslavu Markova evanđelja (1,2-13), gdje Isus biva predstavljen naslovima »Krist« i »Sin Božji« od kojih drugi izražava Isusov božanski identitet i kao takav bitno određuje Isusov mesijanski identitet i narav njegova poslanja. U nastavku se autor posebno fokusira na mjesta gdje se ta dva naslova ponovno susreću (Petrova vjeroispovijest i preobraženje, Isusov odgovor velikom svećeniku, izrugivanje svećeničkih poglavara i satnikova vjeroispovijest) da bi istražio njihov odnos i značenje. Uz naslove »Krist« i »Sin Božji«, autor se pita i o značenju ostalih mesijanskih naslova (Sin Čovječji, Prorok, Kralj Izraelov/židovski, Sin Davidov) za Isusov mesijanski identitet i zaključuje da svi oni u kontekstu Markova evanđelja bivaju semantički radikalno modificirani kako bi se mogli primijeniti na Isusa kojemu je kao Sinu Božjemu jedini kriterij mesijanstva put Gospodnji.

ključne riječi: Krist, Sin Božji, Sin Čovječji, Sin Davidov, Kralj Izraelov, prorok, Marko, mesijanizam.

Uvod

Tema mesijanizma kako u Starom zavjetu i Novom zavjetu tako i u židovstvu Isusova vremena ne prestaje biti tema mnogih znanstvenih simpozija, a onda i zbornikâ.¹ Kad je u pitanju Markovo evanđelje, tema Isusova mesijanskog

¹ Usp. Annalisa GUIDA – Marco VITELLI (ur.), *Gesù e i messia di Israele. Il messianismo giudaico e gli inizi della cristologia*, Trapani, 2006., James H. CHARLESWORTH (ur.), *The Messiah*.

identiteta jest središnja tema, na što upućuje sam naslov evanđelja »Početak evanđelja Isusa Krista Sina Božjega« (Mk 1,1). O kristologiji kod Marka ne prestaje se pisati, o čemu svjedoče i novo napisani doktorati na tu temu čija se novost temelji na primjeni narativne metode kojoj je u centru interes za čitatelja, onoga implicitnog, kakvog ga pretpostavlja samo djelo.² U ovom članku poslužiti ćemo se rezultatima novijih kristoloških studija narativnog tipa, izbjegavajući pritom tehničke termine iz naratologije koji bi mogli biti manje razumljivi. Usredotočit ćemo se na kristološke naslove koje nalazimo kod Marka, a koji kod njega kao i u židovstvu Isusova vremena imaju mesijanski karakter.

1. Mesijanske nade u židovstvu Isusova vremena

Kad je u pitanju židovstvo Isusova vremena, sve se više danas govori o njegovoj raznolikosti što se možda najbolje pokazuje na primjeru ondašnjeg shvaćanja mesije koje je raznovrsno kao i samo židovstvo. Ta različitost odražava povijesni razvoj mesijanstva u Starome zavjetu: od kraljevskog ili davidovskog mesijanizma (2 Sam 7,12-16; Post 49,10-11; Br 24,17; Iz 7,14; 9,1-6; 11,1-9; Ps 2; 72; 110) preko proročkog (Pnz 18,15.18) do svećeničkog (Zah 6,9-14) i apokaliptičkog (Dn 7,1-14) tipa mesije. Ovisno o povijesnom razdoblju Izraelskog naroda i o instituciji koja je bila dominantna, mesija je poprimao lik kralja, proroka, svećenika ili nekog nebesnika (Sin Čovječji, Henok, Mihael, Melkisedek).³ Čini su da su gotovo svi ti tipovi mesijanizma, neki više neki manje dominantni, bili prisutni u židovstvu Isusova vremena.

Osim Novoga zavjeta dokaz za to imamo u ne tako brojnim tekstovima iz onoga vremena koji govore o mesijanskim nadama u onodobnom židovstvu. To su prije svega neki kumranski tekstovi koji nam svjedoče da je ta zajednica očekivala dvojicu mesija: jednoga iz Davidove loze, »izraelskog mesiju«, koji treba vladati, i drugoga iz Sadokove loze, mesiju velikog svećenika ili »Aro-

Developments in Earliest Judaism and Christianity, Minneapolis, 2010.; Stanley E. PORTER (ur.), *The Messiah in the Old and New Testaments*, Grand Rapids – Cambridge, 2007.

² Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, Bologna, 2003.; Sylvie de VULPILLIÈRES, *Nature et fonction des injonctions au silence dans l'évangile de Marc*, Pendé, 2010.; Paolo MASCILONGO, »Ma voi, chi dite che io sia?« *Analisi narrativa dell'identità di Gesù e del cammino dei discepoli nel Vangelo secondo Marco, alla luce della »Confessione di Pietro«* (Mc 8,27-30), Roma, 2011.

³ Razvoj mesijanske ideje u Starome zavjetu vidi u: Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, Zagreb, 1996., 225–242; Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Zagreb, 2014., 379–414.

nova mesiju«, koji treba tumačiti Zakon.⁴ Neki kumranski tekstovi⁵ budućem mesiji pridaju i kraljevski naslov Sina Božjega ili Sina Svevišnjega u smislu Ps 2,7: »Ti si sin moj, danas te rodih.«⁶ Na zaključak da je davidovski mesijanizam političkog tipa bio dominantan u Isusovo vrijeme upućuju još dva spisa vremenski bliska Isusovu vremenu: Ps 17 i 18 iz knjige *Salomonovi psalmi*⁷ i židovska molitva Osamnaest blagoslova ili Šemoneh Esreh.⁸ Salomonovi psalmi 17 i 18 izražavaju nadu o davidovskom mesiji koji će pokoriti pogane i uspostaviti izraelsko kraljevstvo te očistiti Jeruzalem od pogana i grešnika.⁹ Izvorno četrnaesti od osamnaest blagoslova koliko ih ima u molitvi Šemoneh Esreh jest molitva za mesijin dolazak i Božje spasenje: »Mladica Davidova, tvoj sluga, neka brzo procvjeta i uzvisi svoju moć po svome spasenju, jer u tvoje smo se spasenje pouzdali uvijek.«¹⁰

Za cjelovito razumijevanje mesijanske ideje u židovstvu Isusova vremena vrlo je važan apokrifni spis *Knjiga parabola*, dio *Prve knjige Henokove*, apokaliptički spis koji nam otkriva na koji su način Židovi, ili barem jedna židovska struja, tumačili Dn 7,1-14, odnosno tajanstveni lik Sina Čovječjega. U Danielovu viđenju Sin Čovječji se kao tajanstveni nebeski lik pojavljuje niotkuda

⁴ O mesiji vladaru vidi u: QCD 7,19–20; QFlor fr. 1–3,I,11. O mesiji svećeniku vidi u: QSera 2,13.14. Navodi su preuzeti iz: Paolo COLLINI (ur.), *Messianismo*, Mangano, 2009, 47. To je djelo treći svezak u nizu *Indice concettuale del medio giudaismo*, čiji je urednik Paolo Sacchi. Također usp. Pero VIDOVIĆ, Kumran u Novom zavjetu, u: *Obnovljeni život*, 51 (1996.) 5, 523.

⁵ Naslov »Sin Božji« i »Sin Svevišnjega« nalazimo u QMsAr I,1–II,10; 4Q246 I,8–9; 4Q254 fr. 1,II,6. Usp. Paolo COLLINI (ur.), *Messianismo*, 47–48.

⁶ Ustoličenjem kralj u Izraelu preuzima na sebe kraljevsku ulogu koja pripada Bogu i time postaje adoptivni Božji sin, Božji predstavnik i posrednik na zemlji preko kojega Bog spašava svoj narod.

⁷ *Salomonovi psalmi* zbirka su od osamnaest pjesama nastala u I. st. pr. Kr. Nisu ušli u Bibliju nego pripadaju židovskoj apokrifnoj literaturi. Obično se smatra da je ta zbirka djelo farizeja koji tumače rimsku invaziju na čelu s Pompejom kao kaznu za korupciju saducejskih velikih svećenika. Usp. Joshua R. PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, Zagreb, 2011., 106–107.

⁸ Osamnaest blagoslova ili Šemoneh Esreh jest uz vjeroispovijest »Šema – Čuj, Izraele!« (Pnz 6,4-9) glavna židovska molitva koju je svaki Židov molio tri puta na dan za vrijeme Božje službe u Hramu. Sastoji se od osamnaest blagoslovnih prošnji od kojih su većina iz Isusova vremena. Molitva je dobila konačan oblik krajem I. st. poslije Krista. Usp. Marko MATIĆ, Teologija Očenaša, u: *Obnovljeni život*, 54 (1999.) 4, 464.

⁹ Dio Ps 17 iz *Salomonovih psalama* imamo preveden na hrvatski u: Joshua R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, 109. Navodimo ovdje samo dva retka iz PsSal 17 (21 i 32): »Pogledaj Gospodine, i uzdigni za njih njihova kralja, sina Davidova, da vlada nad tvojim slugom Izraelom u vrijeme tebi znano, o Bože... U one dane neće među njima biti nepravednih, jer svi će biti sveti, i njihov će kralj biti Gospodin Mesija.«

¹⁰ Čitav tekst Osamnaest blagoslova na talijanskom jeziku može se naći u: http://www.mastrohora.it/terra/oratio/ebr_diciotto_benedizioni.htm (18. V. 2015.).

na kraju vremena, a Svevišnji mu povjerava uspostavu nebeskog kraljevstva koje će trajati do vijeka. Prema anđelovu tumačenju, koje slijedi odmah nakon viđenja, Sin Čovječji bio bi kolektivni lik i predstavljao bi spašene svece Svevišnjega, odnosno izraelski narod koji je trpio na zemlji tiransku vlast četiriju zvijeri, tj. četiriju bezbožnih svjetskih kraljevstava. U *Knjizi parabola* za koju se smatra da je nastala oko 30. g. pr. Kr.¹¹ naslov »Sin Čovječji« dobiva jasno individualno značenje i predstavlja tajanstveni nebeski lik, stvoren od vječnosti, ali skriven sve do posljednjih vremena kada će se po Božjem nalogu pojaviti i suditi svijetu. *Knjiga parabola* Sina Čovječjega u tom kontekstu identificira kao Božjeg odabranika i pomazanika, odnosno Mesiju.¹² Iz toga moderni autori izvode zaključak da je određena struja u židovstvu na temelju Dn 7 i *Knjige parabola* smatrala da će očekivani Mesija biti Sin Čovječji, tajanstveni, nebeski, gotovo božanski lik, koji će doći na zemlju kao čovjek, spasit će Židove od tuđinske vlasti i vladati svijetom.¹³

O mesijanizmu proročkog tipa u Isusovo vrijeme svjedoči, pak, Josip Flavije,¹⁴ govoreći o mesijanskim prorocima svojeg vremena koji su imali političke aspiracije i obećavali čudesne znakove¹⁵ koje nisu bili sposobni ostvariti,

¹¹ Neki smatraju da je *Knjiga parabola* nastala puno kasnije pod utjecajem Novoga zavjeta. Protiv te teze je činjenica da se Sin Čovječji na kraju *Knjige* poistovjećuje s Henokom, a ne s Isusom. Usp. Joshua R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, 34.

¹² Paolo Collini citira sljedeća mjesta u *Knjizi parabola*: 1HLP 10,45; 45,3 i 46,1-2. Usp. Paolo COLLINI (ur.), *Messianismo*, 47. Također usp. Joshua R. PORTER, *Izgubljena Biblija*, 35.

¹³ Usp. Chrys C. CARAGOUNIS, *The Son of Man. Vision and Interpretation*, Tübingen, 1986., 61–81; Francesco TESTAFERRI, *Sei tu il Messia? Gesù di fronte ai messianismi del suo tempo*, Assisi, 2009., 24; Daniel BOYARIN, *The Jewish Gospels. The Story of the Jewish Christ*, New York, 2012., 142. Boyarinova je teza da utjelovljenje i trinitarizam ili barem binitarizam (postojanje dvaju božanskih likova) imaju svoj korijen u židovstvu Isusova vremena. Tek krajem I. st. poslije Krista židovstvo je dobilo normativni oblik, čega je posljedica bila odbacivanje svega onoga što je sličilo kršćanstvu. Osim toga, Boyarin smatra da je u tadašnjem židovstvu postojala i ideja o Mesiji patniku koju će nekoliko stoljeća nakon Isusa židovski rabini sasvim otvoreno izlagati pozivajući se kao i Novi zavjet na Iz 53. Usp. Daniel BOYARIN, *The Jewish Gospels*, 134–135. D. Boyarina zbog toga vrlo oštro kritizira Peter Schäfer, tvrdeći da su rabinski tekstovi o trpećem Mesiji puno mlađi. Osim toga, Peter Schäfer ne prihvaća Boyarinovo poistovjećivanje Sina Čovječjega iz Dn 7 sa Sinom Božjim na čemu Boyarin temelji svoju ideju o binitarizmu u židovstvu. Peter Schäfer naglašava da je u židovstvu binitarizam bio prisutan, ali ne i trinitarizam, te da je ideja o Mesiji patniku za Židove mogla biti prihvatljiva, ali ne i sablazan križa. Usp. <http://www.newrepublic.com/article/103373/books-and-arts/magazine/jewish-gospels-christ-boyarin> (20. V. 2015.).

¹⁴ Usp. Giuseppe FLAVIO, *Guerra Giudaica*, II,261–262, u: http://digidownload.libero.it/Hard_Rain/Guerra%20Giudaica.pdf (15. V. 2015.); Giuseppe FLAVIO, *Antichità Giudaiche*, XX,97–98.169–171, u: <http://www.alateus.it/Antichitait.pdf> (15. V. 2015.).

¹⁵ Francesco Testaferri te likove naziva »prorocima znaka«. Ističe da oni nisu sebi prisvajali kraljevsko dostojanstvo nego su se predstavljali kao ljudi od Boga poslani s ciljem da povuku za

nego su samo izazivali krvoproliće. Ponašali su se poput karizmatskih vođa, a ciljevi su im bili politički, tj. uklanjanje neprijatelja i stranaca i obnavljanje izraelskog kraljevstva. Jedan od takvih proroka bio je Teuda, kojega spominju i Dj 5,36. Teuda je povukao sa sobom grupu sljedbenika kojima je obećao da će, kao što je to nekoć učinio Jošua, proći s njima po suhom preko Jordana i ponovno osvojiti Obećanu zemlju kojom sada vladaju pogani, odnosno Rimljani. Luka jednom rečenicom izvještava o rezultatu avanture: »Bi smaknut i sve mu se pristaše razbjegoše i netragom ih nesta« (Dj 5,36). Premda rijetko, i kumranski spisi u QTest rr. 5-8 govore da će mesija, u skladu s biblijskim tekstom, biti prorok.¹⁶

Nekad se na temelju navedenih dokumenata smatralo da je Isusovo vrijeme bilo u potpunosti prožeto mesijanskom nadom. Danas je tendencija da se važnost navedenih dokumenata kao i uopće prisutnost teme mesijanizma u Isusovo vrijeme radikalno premisli.¹⁷ Mi ćemo se ovdje fokusirati na Markovo evanđelje koje već u prvom retku Isusa identificira kao Krista (Mk 1,1). Imajući u vidu navedeno ideološko okruženje što se tiče shvaćanja mesije, želimo vidjeti na koji način Marko prikazuje Isusa kao Krista. Krenut ćemo od naslova i proslova evanđelja, a zatim ćemo se usredotočiti na pojedine mesijanske naslove kojima se Marko služi.

2. Naslov Markova evanđelja (1,1)

Prvi redak Markova evanđelja: »Početak evanđelja Isusa Krista Sina Božjega« (1,1), nameće više važnih pitanja i problema. Prvi problem je tekstualne naravi. U 27. po redu Nestle-Aland kritičkom izdanju Novoga zavjeta zadnje dvije riječi su u uglatim zagradama: Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ [υἱοῦ θεοῦ].¹⁸ Time izdavači naznačuju da je originalnost riječi υἱοῦ θεοῦ (Sina Božjega) u Mk 1,1 diskutabilna, odnosno da je vrlo teško odlučiti je li originalna duža ili

sobom narod u pothvat vojnog karaktera, nadahnut religioznim motivima. Usp. Francesco TESTAFERRI, *Sei tu il Messia?*, 30–31.

¹⁶ Usp. Paolo COLLINI (ur.), *Messianismo*, 109.

¹⁷ Usp. Giorgio JOSSA, *L'idea del Messia al tempo di Gesù*, u: Annalisa GUIDA – Marco VITELLI (ur.), *Gesù e i messia di Israele*, Trapani, 2006., 28–29. Po G. Jossu, ipak se čini da *Salomonovi psalmi* kao i Osamnaest blagoslova dobro odražavaju razočaranje naroda hasmonejskim vladarima, što je onda moglo osnažiti mesijanska očekivanja davidovskog tipa. Zahvaljujući *Henokovim parabolama* možemo zaključiti da je u Isusovo vrijeme bila već raširena individualna i mesijanska interpretacija Sina Čovječjega iz Dn 7.

¹⁸ Eberhard i Erwin NESTLE – Barbara i Kurt ALAND – Johannes KARAVIDOPOULOS – Carlo M. MARTINI – Bruce M. METZGER (ur.), *Novum Testamentum graece*, Stuttgart, ²⁷1993., 88.

kraća varijanta.¹⁹ U prilog duže varijante jest ponajprije vrlo snažno tekstualno svjedočanstvo, odnosno velik broj rukopisa različite geografske provenijencije (s¹, B, D, L, W, 2427) kao i nekih latinskih, sirijskih i koptskih prijevoda.²⁰ Duža varijanta Mk 1,1 odgovara i teologiji Markova evanđelja, koje vrlo često predstavlja Isusa kao Sina Božjega: 1,11; 3,11; 5,7; 8,38; 9,7; 12,6; 13,32; 14,36.61; 15,39. Odsutnost naslova »Sin Božji« u kratkoj varijanti lako se objašnjiva kao posljedica greške prepisivača koji je previdio zadnje dvije riječi (υἱοῦ θεοῦ) zbog njihove sličnosti s dvjema prethodnima (Ἰησοῦ Χριστοῦ). Uostalom, izraz υἱοῦ θεοῦ bez člana jest vjerojatnije Markov izraz (usp. 15,39: ἀληθῶς οὗτος ὁ ἄνθρωπος υἱὸς θεοῦ ἦν) nego dodatak kopista koji su preferirali umetanje člana.

U prilog kraće varijante ide starost i geografska raznolikost tekstualnih svjedoka (s^{*}, θ, 28, l 2211, pc sa^{ms}, Or) kao i mogućnost da su upitne riječi naknadno nadodane, odnosno da je kopist podlegao često napasti proširivanja naslova knjige. U tekstualnoj kritici kraća i teža varijanta imaju u pravilu prednost pred dužom i lakšom. Lakše je pretpostaviti da su prepisivači nadodali kristološki naslov υἱοῦ θεοῦ, nego da su ga se usudili ispustiti. Budući da duža varijanta odgovara više teologiji Markova evanđelja, ona je i lakša. Kraća varijanta je dakle teža, a time i izvornija, jer je vjerojatnije da ju je netko imao potrebu popravljati.

Komentatori različito preferiraju kraću ili dužu verziju. Međutim, svi se slažu da naslov »Sin Božji« izvrsno pristaje, u Mk 1,1 koji funkcionira kao naslov čitava evanđelja. S druge strane, ako naslov »Sin Božji« i nije izvorno bio u samom naslovu evanđelja čitatelj nije puno izgubio jer već u 1,11 u okviru prologa doznaje posredstvom nebeskog glasa da je Isus Sin Božji. Naime, kako ćemo vidjeti, naslov i prolog imaju u mnogo čemu sličnu funkciju.

Na temelju čega tvrdimo da Mk 1,1 predstavlja naslov Markova evanđelja? Naslovi su u antici sadržavali ime pisca u genitivu i naslov koji je označavao sadržaj djela, npr. Πλουτάρχου Βίοι παράλληλοι ili Φιλοστράτου Βίοι σοφιστών. Mk 1,1 ne otkriva ime autora, ali izvrsno sažima sadržaj samoga spisa. Da bi to bilo razumljivo, treba precizirati značenje ἀρχή i εὐαγγέλιον u Mk 1,1. Izraz ἀρχή preveden kao »početak« ne valja shvatiti u prostornom smislu jer ni riječ εὐαγγέλιον u Mk 1,1 ne znači evanđelje kao literarno djelo, nego kao živi navje-

¹⁹ Usp. Bruce M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart, ²1994., 62.

²⁰ Kao svjedočanstvo za ovu varijantu može se uzeti i one tekstualne svjedoke (θ, f^{1,13}, A, 33, Byz) koji imaju treću varijantu koja se od duže razlikuje time što ispred zadnje riječi dodaje član: Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Tu varijantu lako je objasniti kao gramatičku korekciju kopista sklonog arhaičnosti.

štaj.²¹ Prihvatljivije je vremensko značenje imenice ἀρχή iz kojega onda proizlaze i značenja kao »izvor, porijeklo, temelj«. ²² Riječ je dakle o početku, izvoru, porijeklu, temelju evanđelja kao radosne vijesti. Genitivi »Isusa Krista, Sina Božjega« (Ἰησοῦ Χριστοῦ [υἱοῦ θεοῦ]), koje možemo shvatiti kao subjektivne ili objektivne preciziraju o kakvoj se radosnoj vijesti radi: o evanđelju koje Isus naviješta (usp. Mk 1,14-15) ili o evanđelju kojemu je Isus Krist, Sin Božji sadržaj, a naviješta ga Crkva.²³ Premda su obje opcije prihvatljive, čini se da druga kao naslov bolje odgovara Markovu evanđelju koje za glavnu temu ima upravo Isusov identitet.

Markovo evanđelje, nakon prologa (1,1-13) sastoji se od dvaju dijelova: od Isusova djelovanja u Galileji (1,14 – 8,26), koje dovodi do Petrove mesijanske vjeroispovijesti (8,29: »Ti si Pomazanik – Krist!«) i od drugog dijela, koji je sav usmjeren prema Isusovoj muci, smrti i uskrsnuću (8,27 – 16,8) i koji kulminira u satnikovoj vjeroispovijesti (15,39: »Zaista, ovaj čovjek bijaše Sin Božji!«). Marko, dakle, početnim retkom koji funkcionira kao naslov otkriva o čemu želi pisati: o početku, izvoru i temelju radosne vijesti da je Isus Krist i Sin Božji. Kao što dolikuje naslovu, Marko u početnom retku nema glagola a izbjegava i određene članove.²⁴ Jedino je imenica *evanđelje* određena članom (τοῦ εὐαγγελίου). Radosna vijest koju Crkva naviješta da je Isus Krist i Sin Božji čitatelju je već poznata. Marko svojim djelom želi pokazati na čemu se to evanđelje temelji i u skladu s time kako ga onda na pravi način naviještati.²⁵

Isusov mesijanski identitet, sudeći prema naslovu, glavna je tema Markova evanđelja i sadržaj radosne vijesti koju Crkva naviješta: Isus iz Nazareta jest Mesija, posljednji Božji poslanik kojega je Bog poslao da dadne puninu života svojem narodu. Na čemu treba temeljiti taj navještaj da bi bio ispravan? Koju ulogu za ispravno shvaćanje Isusova mesijanskog identiteta ima naslov »Sin Božji«, koji se također nalazi u naslovu (ili barem u prologu) evanđelja? Ima li i on tek mesijansko značenje u smislu naslova koji se u Starom zavjetu

²¹ Riječ *evanđelje* tek u II. st. poslije Krista počinje označavati i literarno djelo.

²² Usp. Fredrick William DANKER (ur.), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, Chicago – London, ³2000., 137–138.

²³ Usp. Klemens STOCK, *Marco. Commento contestuale al secondo Vangelo*, Roma, 2003., 11, 18.

²⁴ Poredbeni veznik καθώς (kao), kojim započinje Mk 1,2, na prvi pogled sugerira da su poredbenim odnosom povezana prva dva retka evanđelja, što bi stavilo u pitanje karakter naslova prvog retka. Međutim, kad se malo bolje pogleda, vidi se da tekst usporedbom povezuje starozavjetni citat (1,2-3) i njegovo ostvarenje (1,4). Usp. Gianfranco NOLLI, *Evangelo secondo Marco. Testo greco, neovolgata latina, analisi filologica, traduzione italiana*, Città del Vaticano, 1992., 1.

²⁵ M. Vironda naglašava da imenica ἀρχή može značiti i kriterij. Markovo evanđelje bi prema njemu predstavljalo jedini ispravni kriterij za navještaj radosne vijesti da je Isus Krist i Sin Božji. Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 42, 267–270.

pridavao izraelskim kraljevima (usp. Ps 2,7) ili upućuje na nešto više? Naslov ne otkriva čitav sadržaj djela, nego ga samo najavljuje. Nešto više o Isusovu identitetu mogao bi nam reći prolog (1,2-13).

3. Prolog Markova evanđelja (1,2-13)

Cilj prolog ili uvoda jest upoznati čitatelja s događajima koji prethode onome o čemu se pripovijeda kako bi čitatelj mogao shvatiti pripovijest i ispravno povezati događaje. Čitatelj u prologu dobiva informacije koje obično likovi u pripovijesti još ne znaju. Glavnu informaciju o Isusu Marko je naveo već u naslovu djela, da je Isus Krist i Sin Božji. Ta informacija je čitatelju kao vjerniku sigurno već poznata, ali ne i likovima u pripovijesti. Koje nove informacije o Isusu dobiva čitatelj u prologu?²⁶

Starozavjetni citat kojim počinje prolog Marko pripisuje Izaiji, a zapravo je rezultat stapanja i prerade triju različitih tekstova:

Izl 23,20: Šaljem, evo, svog anđela pred tobom da te čuva na putu i dovede te u mjesto koje sam priredio.	Mk 1,2-3: Evo šaljem glasnika svoga pred licem tvojim <i>da ti pripravi put</i> (τὴν ὁδὸν σου). Glas viče u pustinji: »Pripravite put Gospodinu (τὴν ὁδὸν κυρίου) poravnajte mu staze!«
Mal 3,1: Evo šaljem glasnika da put preda mnogom pripravi.	
Iz 40,3: Glas viče: »Pripravite Gospodinu put kroz pustinju. Poravnajte u stepi stazu Bogu našem.«	

Način na koji je Marko donio ovaj starozavjetni citat dovodi nas do više zanimljivih zaključaka. Kao prvo, primjećujemo da Markov tekst predstavlja novu interpretaciju starozavjetnih tekstova. Ne pripravlja se put Bogu, nego Božjem sugovorniku; glasnik ne ide pred Bogom nego pred »ti« kojemu se Bog obraća. Tko je taj nevidljivi sugovornik kojemu se isto tako nevidljivi Bog obraća? Iz konteksta je jasno da je Isus »ti« kojemu se Bog obraća, jer njemu Ivan Krstitelj kao glasnik pripravlja put. Kada se događa taj razgovor? Ne pretpostavlja li taj razgovor Isusovu preegzistenciju?²⁷ Još više iznenađuje paralelizam između Isusova i Gospodnjeg puta, što sugerira da je Isus Gospodin.

²⁶ Mk 1,2-13 je prva sekcija Markova teksta koju povezuje mjesto (pustinja), vrijeme (kontinuitet događaja), likovi (krštenje u tom smislu povezuje periferne perikope), akcija (starozavjetno obećanje i ispunjenje) i funkcija (upoznati čitatelja s protagonistom).

²⁷ Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 76–77. Vironda primjećuje da se razgovor odvija puno prije nego što se u evanđelju pripovijeda; prenosi ga Izaija (VIII. st. pr. Kr.) kao nešto što se već dogodilo bez vremenskih oznaka – od vječnosti. Razgovor i sugovornici su preegzistentni u odnosu na pripovijest. Bog stoji na početku povije-

Na isti naslov će se kasnije u Hramu pozvati Isus, citirajući Ps 110,1-2 i, protiv stajališta farizeja, ustvrditi da Krist ne može biti tek sin Davidov, jer ga sam David naziva svojim Gospodinom (Mk 12,35-37).²⁸ Ako Isus kao Gospodin nije tek sin Davidov, čiji je onda sin? Odgovor na to pitanje čitatelju je poznat već od početka evanđelja: Isus je Sin Božji (1,1), i kao takav korača Gospodnjim putem,²⁹ tj. ostvaruje svoje mesijansko poslanje.

Nakon starozavjetnog citata odmah slijedi izvještaj o ispunjenju Božje riječi, najprije što se tiče glasnika. Opisom Krstiteljeva djelovanja, načina života i naviještanja (1,4-8), evanđelist daje čitatelju do znanja da u Krstitelju vidi Iliju, kojeg su Židovi u ono vrijeme očekivali kao Mesijina preteču, o čemu svjedoči i sam Marko u perikopi o preobraženju (Mk 9,11-13).³⁰ Krstitelj najavljuje budućeg Mesiju kao onog koji ga nadvisuje u snazi i dostojanstvu i koji neće krstiti vodom, nego Duhom Svetim (1,7-8). Nakon što ga je Ivan krstio, na Isusa silazi Duh Sveti čime se ispunja Izaijino mesijansko proročanstvo: »Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, izdanak će izbit' iz njegova korijena. Na njemu će duh Jahvin počivat', duh mudrosti i umnosti, duh savjeta i jakosti, duh znanja i straha Gospodnjeg« (Iz 11,1-2; usp. 61,1). Budući da je Isus obdaren Duhom Svetim, može njime i krstiti. Ivanovo krštenje na oproštenje grijeha imalo je cilj ponovno uspostavljanje grijehom narušena odnosa ljudi s Bogom. Snagom svoje žive i savršene povezanosti s Bogom Isus dolazi uvesti ljude u zajedništvo s Bogom, tj. krstiti ih Duhom Svetim.³¹

Specifičnost Isusova odnosa s Bogom i njegova poslanja potvrđuju Božje riječi koje Isus čuje nakon krštenja: »Ti si Sin moj, Ljubljeni! U tebi mi sva milina!« (1,11: σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα). Te riječi sjeđinjuju u sebi tri starozavjetna teksta: 1) kraljevski mesijanski psalam – Ps

sti spasenja a »ti« u Božjim planovima od vijeka. Budući da mu se obraća kao osobi »ti«, direktno, »ti« dijeli s Bogom vrijeme, odnosno vječnost.

²⁸ Naslov Gospodin (κύριος) kod Mk dolazi sveukupno šesnaest puta od čega se osam puta očito odnosi na Boga (11,9; 12,9.11.29.²⁸30.36; 13,20), ostalih osam puta direktno ili indirektno na Isusa (1,3; 2,28; 5,19; 7,28; 11,3; 12,36s; 13,35). Dakle Boga i Isusa povezuje isti naslov »Gospodin«, koji kad je u pitanju Isus nije jednoznačan. Katkada ga nalazimo kao izraz poštovanja uobičajen među ljudima (7,28; 11,3) ili u sociološkom smislu kao »gospodar« (2,28; 13,35), a četiri puta očito je da se radi o božanskom naslovu (1,3; 5,19 12,36s).

²⁹ Sintagmu τὴν ὁδὸν κυρίου možemo shvatiti i kao »Gospodnji ili Božji put« kojim će Isus ići tijekom svojega mesijanskog djelovanja.

³⁰ O povratku Ilije koji će navijestiti dolazak Mesije i o posljednjem sudu govori *Prva Henokova knjiga*, 90,31–38. Ilijin ponovni dolazak vezan uz Dan Gospodnji najavljuje Mal 3,23–24. U Isusovo vrijeme se tijekom pashalne večere pila Ilijina čaša i vrata su se držala poluotvorenima kako bi Ilija mogao ući i navijestiti Mesijin dolazak.

³¹ Usp. Klemens STOCK, *Marco*, 22.

2,7: »Ti si sin moj (υἱός μου εἶ σύ), danas te rodih«; 2) Prvu pjesmu o Sluzi Jahvinu u Iz 42,1: »Evo Sluge mojega koja podupirem, mog izabranika, miljenika duše moje (προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου – יְפִיץ הַנְּשִׁימָה).³² Na njega sam svoga duha izlio da donosi pravo narodima«; 3) žrtvovanje Izaka u Post 22,2: »Uzmi svoga sina, jedinca svoga Izaka koga ljubiš (τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν), i pođi u krajinu Moriju pa ga ondje prinesi kao žrtvu paljenicu na brdu koje ću ti pokazati« (usp. Post 22,12.16). Spajanjem različitih starozavjetnih tipologija glas s neba otkriva čitatelju Isusov identitet i poslanje (Iz 42,1). Citiranjem Ps 2,7 glas s neba potvrđuje Isusov mesijanski identitet koji je čitatelju poznat već iz naslova evanđelja (1,1). Aluzija na Izaka, ljubljenog i jedinog Abrahamova sina, sugerira pak da se značenje izraza »Sin moj, Ljubljeni« ne iscrpljuje u mesijanskom naslovu kojim se označavalo kraljevu funkciju kao Božjeg predstavnika i zamjenika na zemlji. Kao što je Izak jedini ljubljeni sin Abrahamov, tako je i Isus jedini ljubljeni Sin Božji, ne samo po onome što čini nego ponajprije po onome što jest.³³ Tu jedinstvenost Isusova postojanja i odnosa s Bogom sugerira već ranije činjenica da Bog s njime komunicira direktno i bez ikakve zapreke (1,2.11: otvoreno nebo), zatim indirektni govor o Isusovoj preegzistentnosti i naslov »Gospodin« (1,3.11) kao i činjenica da na njemu Duh Sveti trajno silazi (particip prezenta καταβαῖνον). Aluzija na Slugu Jahvina upućuje, pak, na Isusovo poslanje³⁴ – predanje samoga sebe radi spašenja drugih (usp. 10,45), koje međutim Isus neće izvršiti kao Sluga, nego kao Sin ljubljeni (usp. 12,6).

Objava koju Isus prima kod krštenja otkriva nam, barem na razini pripovijesti, Isusovu samosvijest s kojom započinje svoje poslanje. Isus je u potpunosti svjestan svojega jedinstvenog odnosa s Bogom kao i svojega mesijanskog poslanja. Isusovo krštenje anticipira način na koji će Isus izvršiti svoje poslanje: vršit će ga u snazi Duha Svetoga, ali i u slabosti čovjeka koji dopušta da ga krsti slabiji od njega i solidarizira se s grešnicima.³⁵ Očev glas s neba funkcionira kao potvrda takva paradoksalnog pristupa, potvrda da je to Gospodnji put, put koji mu je Otac predvidio. Tako se već kod krštenja vidi da je Isus kao

³² Prijevod LXX nije ovdje u potpunosti vjeran MT Iz 42,1 tako da Mk 1,11 više upućuje na hebrejski nego na grčki tekst.

³³ Klemens STOCK, *Marco*, 25–26; Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 86.

³⁴ Izrazi »izabranik« i »miljenik duše moje« kod Izaije označavaju da je Sluga Jahvin izabran od Boga da izvede zadaću koju mu je Bog povjerio. Usp. Calus WESTERMANN, *Isaiah 40–66*, London, 1996., 94.

³⁵ Ta paradoksalnost nastavlja se i u Isusovu boravku u pustinji (1,12-13). S jedne strane biva kušan od sotone i okružen opasnim zvijerima (slabost), a s druge strane vođen je Duhom i anđeli mu služe.

Sin savršeno usklađen sa svojim Ocem i da će ta usklađenost biti temeljna za vršenje njegova mesijanskog poslanja. Isus će biti Krist, ali kao Sin Božji, tj. vršit će svoje mesijansko poslanje u savršenoj sinovskoj poslušnosti Ocu.

Naslov i prolog Markova evanđelja jasno pokazuju koliko je za Isusov mesijanski identitet i njegovo mesijansko poslanje važan ne samo naslov »Krist« nego i »Sin Božji«. Mogli bismo reći da Isusovo bogosinovstvo bitno određuje njegovo mesijanstvo. Zato smatramo da naslov Markova evanđelja nije potpun bez naslova »Sin Božji«. Za pitanje Isusova identiteta naslov Krist nije dovoljan odgovor, nego je nužno reći da je Isus i Sin Božji. Štoviše, čini se da je za Marka naslov »Sin Božji« važniji, jer se jedino tim naslovom Bog obraća Isusu kod krštenja. Pogledajmo sada u kakvu su odnosu ta dva naslova u samome evanđelju.

4. Uporaba naslova »Krist« u Markovu evanđelju

Budući da se naslov Krist kao oznaka njegova mesijanskog identiteta nalazi u samom naslovu evanđelja (1,1), kao bitni sadržaj Markova navještaja u narativnom obliku začuđuje činjenica da se riječ *χριστός* u Markovu evanđelju, u usporedbi s drugim novozavjetnim spisima pojavljuje relativno rijetko, sveukupno samo sedam puta (1,1; 8,29; 9,41; 12,35; 13,21; 14,61; 15,32).³⁶ Ono što povećava važnost naslova »Krist« kod Marka jest činjenica da ga nalazimo na strateški jakim pozicijama: u naslovu evanđelja (1,1), na početku drugog dijela evanđelja (8,29), u perikopi koja funkcionira kao poveznica između prvog (1,4 – 8,26) i drugog dijela (8,27 – 16,8), u početnom dijelu muke (14,61) i pri njezinu završetku (15,32). Nadalje, primjećujemo također da naslov Krist više puta dolazi zajedno s apozicijama ili drugim izrazima koji ga pobliže određuju: evanđelist u naslovu definira Isusov identitet dvama naslovima »Krist Sin Božji« (1,1); Isus stavlja u pitanje mišljenje pismoznanaca da je »Krist sin Davidov« (12,35); u eshatološkom govoru Isus upozorava da će se pojaviti »lažni kristi« (13,21); veliki svećenik pita Isusa je li on »Krist, Sin Blagoslovljenoga« (14,61); svećenički glavari se rugaju rassetom Isusu nazivajući ga »Krist, kralj Izraelov« (15,32). Čini se da je naslov Krist prilično nejasan pa ga treba dodatno definirati što nimalo ne čudi ako uzmemo u obzir svu raznolikost mesijanskih očekivanja Isusova vremena. Dvaput je naslov »Krist« određen apozicijom »Sin Božji«, odnosno »Sin Blagoslovljenoga«. Da je Isus Mesija

³⁶ Riječ *χριστός* nalazimo kod Mt 17 puta; Lk-Dj 37 puta; Iv 21 puta; Pavao 379 puta; Heb 12 puta...

ukoliko je i Sin Božji, slažu se evanđelist (1,1) i sam Isus (14,62), ali ne i veliki svećenik koji to smatra hulom. Apozicije »Sin Davidov« i »kralj Izraelov« otkrivaju s druge strane da farizeji i svećenički glavari priželjkuju mesiju političkoga kraljevskog tipa. Valja također primijetiti da se od sedam puta čak pet puta naslov »Krist« odnosi na Isusa, ali i da ga nikada na Isusa ne primjenjuje Bog ili Božji glas, koji Isusa dosljedno naziva svojim Sinom (1,11; 9,7).

Jedino kod Petrove vjeroispovijesti (8,29: σὺ εἶ ὁ χριστός) i kad Isus svoje učenike naziva »Kristovima« (9,41: ὅτι Χριστοῦ ἐστε) nemamo objašnjenja naslova. Za Isusa možemo biti sigurni da poznaje svoj vlastiti mesijanski identitet i poslanje.³⁷ Je li to tako i s Petrom?

5. Petrova vjeroispovijest i Isusovo preobraženje

Petrova mesijanska vjeroispovijest je očito preopćenita. Naslov »Krist« može se shvatiti na različite načine. Prvim nagovještajem svoje muke, smrti i uskrsnuća Isus konkretizira svoje, odnosno Božje shvaćanje mesijanizma (8,31).³⁸ Petrova burna reakcija (8,32) pokazuje da njegovo shvaćanje Isusova mesijanstva nije u skladu ni s Božjom, a onda ni s Isusovom perspektivom, jer ne uključuje ni poznavanje ni prihvaćanje Isusove sudbine (muka, smrt i uskrsnuće). Za razliku od Isusa koji poznaje i prihvaća Božji plan i put kojim on kao Mesija treba ići, Petru »nije na pameti ono što je Božje, nego ono što je ljudsko« (8,33).

Valja ipak zapaziti da Isus ne niječe istinitost Petrove vjeroispovijesti. Ako pogledamo što je toj vjeroispovijesti prethodilo, vidimo da ju je sam Isus isprovocirao,³⁹ inzistirajući na razumijevanju svojih učenika (8,14-21) da bi u 8,27s konkretizirao što od njih očekuje: razumijevanje svojeg identiteta. Prethodni govor o nerazumijevanju učenika (6,52; 8,14-21) u kontekstu je Isusovih silnih djela, osobito umnožavanja kruha (6,30-44; 8,1-10), koja su trebala dovesti učenike do spoznaje da je Isus očekivani Mesija. Evanđelist neposredno

³⁷ U 9,41 Isus naglašava da vrijednost čina ljubavi prema učenicima ne ovisi o njihovoj osobi, nego o činjenici da su Kristovi. Interes te tvrdnje nije direktno kristološki, nego više učenički. Povezanost s Isusom Kristom daje učenicima posebnu važnost. Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 145.

³⁸ Bezlični izraz »treba«, na grčkom δέi, upućuje da iza svega stoji Božji plan. Također usp. 9,11; 13,7.10.

³⁹ Usp. Paolo MASCILONGO, »*Ma voi, chi dite che io sia?*«, 283. Mascilongo argumentira da je do mesijanske vjeroispovijesti koju Petar izriče ne samo u svoje ime nego i u ime ostalih učenika dovelo to što su oni stalno bili s Isusom kao i njegova »zahtjevna vjernost« na koju oni odgovaraju vjernim i mukotrpnim nasljedovanjem. Isus s učenicima sve dijeli, a oni su uvijek na njegovoj strani. Sve to razlikuje učenike od drugih likova u evanđelju i posljedično rezultira i drukčijim odgovorom.

prije Petrove vjeroispovijesti izvještava o ozdravljenju slijepca iz Betsaide (8,22-26), koji ne vidi odmah jasno nakon prvog Isusova tretmana, nego tek nakon što mu Isus drugi put stavlja ruke na oči. Tom perikopom pripovjedač priprema čitatelja na Petrovu mesijansku vjeroispovijest koja je tek prva faza u njegovu razumijevanju tajne Isusova mesijanskog identiteta. Druga faza liječenja sljepoće, odnosno nerazumijevanja učenika u odnosu na Isusov mesijanski identitet, započinje Isusovim prvim nagovještajem svoje muke, smrti i uskrsnuća. Taj nagovještaj predstavlja korekciju Petrove vjeroispovijesti koja je točna, ali ne i potpuna, jer se Petrovo shvaćanje Krista ne poklapa s Isusovim, a Isus ne prihvaća bilo kakvo značenje naslova Krist, nego svojim riječima i životom pokazuje na koji način on shvaća taj naslov.

Isus će čak tri puta tijekom svojeg puta prema Jeruzalemu ponoviti taj nagovještaj (8,31; 9,31; 10,32-34), nakon čega će uvijek uslijediti negativna reakcija. Nakon prvog nagovještaja slijedi Petrovo izričito odbijanje (8,32), a nakon drugog učenici ne razumiju Isusove riječi, ali ga se boje pitati (9,32). Traženje Jakova i Ivana, neposredno nakon trećeg nagovještaja, da im Isus dopusti da u njegovu kraljevstvu budu prvi do njega konkretno otkriva da su učenici očekivali mesiju kraljevsko-političkog tipa. Isus se ne umara u korigiranju njihova ljudskog, trijumfalističkog shvaćanja mesije, nego ih poučava da se njegovo kraljevstvo sastoji u služenju i davanju života kao otkupnine za mnoge (10,45). Nerazumijevanje učenika, koje se nastavlja nakon Petrove vjeroispovijesti, ima zapravo kristološku funkciju: naglašava posebnost Isusove osobe i poslanja, poznate i razumljive samo Isusu. Daje Isusu priliku da korigira njihovo pogrešno shvaćanje mesijanizma i da ih uvijek iznova zove da ga nasljeđuju na putu Gospodnjem (1,2), jer će ga jedino tako moći i razumjeti i to tek kada Isus dođe do kraja svojeg puta (usp. 9,9).⁴⁰

Kristološku ulogu imaju i zapovijedi šutnje kojih kod Marka nalazimo sveukupno devet: prve tri upućene demonima (1,25.34; 3,12) i zadnje dvije upućene učenicima (8,30; 9,9) odnose se na Isusov identitet (Svetac Božji, Sin Božji, Krist, Sin Božji), dok su ostale četiri upućene izliječenim bolesnicima (1,44; 5,43; 7,36; 8,26) i odnose se na Isusova čudesa, odnosno na Isusovu mesijansku moć. Démoni i učenici su poslušni Isusovim zapovijedima, a izliječenima je to jednostavno nemoguće. Štoviše, toliko su pod dojmom Isusove čudesne moći da »što im je on više branio, oni su to više razglašavali« (8,36). Isusove zapovijedi postižu, dakle, suprotan učinak. Povećanje fame o Isusu navodi ljude da se

⁴⁰ Usp. Sylvie de VULPILLIÈRES, *Nature et fonction des injonctions au silence dans l'évangile de Marc*, 314.

zbog Isusovih silnih djela pitaju o njegovu identitetu (usp. 6,14-16). Zapovijedima šutnje Isus daje do znanja da njegova djela treba na pravi način interpretirati: ne kao spektakl i trijumfalističko pokazivanje moći, nego kao očitovanje radosne vijesti o kraljevstvu Božjem na djelu. Osim toga, zapovijedima šutnje Isus daje do znanja da za ispravno otkrivanje njegova identiteta nisu dovoljna samo njegova djela, nego treba uzeti u obzir i njegov put.

Isusove zapovijedi šutnje ozdravljenima na paradoksalan način postižu učinak da se Isusov identitet ne sakriva, nego otkriva. Sličan učinak imaju i zapovijedi šutnje demonima i učenicima koje se tiču direktno Isusova identiteta i koje se obdržavaju. Ključ njihova razumijevanja jest posljednja zapovijed šutnje upućena učenicima nakon preobraženja: »Dok su silazili s gore, naloži im da nikomu ne pripovijedaju što su vidjeli dok Sin Čovječji od mrtvih ne ustane« (9,9). O Isusu kao Kristu i Sinu Božjemu učenici će moći propovijedati, ali tek kad Isus prijeđe kompletno svoj put. Tek tada će učenicima biti moguće na pravi način razumjeti Isusov identitet. Isus, dakle, želi spriječiti krivo i prijevremeno razgllašavanje svojeg identiteta. Isusova zabrana u 8,30 sprečava da se Petrovoj mesijanskoj vjeroispovijesti dadne pogrešan sadržaj. Istu funkciju imaju sve ostale zapovijedi šutnje koje se tiču Isusova identiteta: njima cilj nije sakriti Isusov identitet, nego poticati njegovo ispravno otkrivanje.⁴¹

Osobito su u ovom pogledu značajne posljednje dvije zapovijedi šutnje (8,33; 9,9), koje povezuju naslove »Krist« i »Sin Božji« međusobno te jedan i drugi s Isusovom mukom, smrću i uskrsnućem. Ta dva naslova već smo vidjeli međusobno povezana u naslovu evanđelja (1,1) i u prologu (1,11). Za razliku od naslova Krist, koji se po drugi put pojavljuje tek u Petrovoj vjeroispovijesti, naslove »Svetac Božji« (1,24), »Sin Božji« (3,11) i »Sin Boga Svevišnjega« (5,7) nalazimo tijekom Isusova javnog djelovanja u Galileji na ustima demona, koji svoje nadnaravno poznavanje koriste kako bi naveli Isusa na trijumfalistički mesijanizam, odnosno na otkrivanje božanskog identiteta bez konteksta muke, smrti i uskrsnuća, tj. cjelokupnog Isusova puta. Isus zapovijedima šutnje odlučno odbija napasnika i prijevremeno otkrivanje svojega božanskog identiteta.

Petrova vjeroispovijest i Isusovo preobraženje nisu povezani samo zapovijedima šutnje nego i kronološki. Naime, Isus vodi sa sobom Petra, Jakova i Ivana na goru preobraženja šest dana nakon Petrove vjeroispovijesti (9,2), koja s prvim nagovještajem Isusove sudbine i poukom o nasljedovanju koja slijedi s obzirom na mjesto, likove i vrijeme radnje, tvori jedinstvenu cjelinu (8,27 – 9,1). Teofanija

⁴¹ *Isto*, 304–316. Autorica naglašava da zapovijedi šutnje nemaju cilj objasniti Isusov neuspjeh niti sakriti njegovu božansku bit, nego su u službi Markove kristologije.

kojoj trojica učenika prisustvuju ima funkciju daljnje korekcije Petrove vjeroispovijesti. Isusovo preobraženje i Božja poruka: »Ovo je Sin moj, Ljubljeni! Slušajte ga!« (9,7) otkrivaju Isusov božanski identitet čime pitanje Isusova identiteta (8,27) dobiva cjelovit odgovor. Kao jedini Božji Sin Isus savršeno poznaje Božju volju. Učenici su ga zbog toga pozvani u svemu slušati, osobito kada nagoviješta muku, smrt i uskrsnuće kao svoj mesijanski put koji očituje njegovo božansko sinovstvo. Naime, Bog proglašava svojim ljubljenim Sinom upravo Isusa koji prihvaća patnju i smrt, kao što ga je takvim proglasio kod krštenja kada se dao Ivanu krstiti i tako solidarizirao s grešnicima.⁴² Kao i kod krštenja, Isus očituje svoje božansko sinovstvo prihvaćajući svoj put u poslušnosti i povjerenju u Očevu volju (8,31: δέ).

Marco Vironda smatra da se Isusova zapovijed šutnje u 8,30 odnosi ne samo na Petrovu vjeroispovijest nego i na nagovještaj muke, smrti i uskrsnuća.⁴³ Primjećuje se, naime, da sva tri nagovještaja svoje sudbine kojoj ide u susret Isus upućuje samo svojim učenicima. Nakon Petrove vjeroispovijesti Isusov mesijanski identitet nije više tajna, barem ne za učenike. Međutim, Isusova sudbina ostaje za njih tajna, ne zato jer je ne znaju, nego zato jer je ne uspijevaju shvatiti i prihvatiti. Isto tako i Isusov božanski identitet ostaje tajna usprkos preobraženju. Naime, Petar, Jakov i Ivan se nakon preobraženja ne ponašaju nimalo drukčije od ostalih apostola što pokazuje da od onoga što su vidjeli i čuli nisu puno razumjeli. Marko i na taj način pokazuje da je do pravog razumijevanja Isusa kao Krista i Sina Božjega moguće doći tek u svjetlu cjelovitog Isusova puta, odnosno u svjetlu njegove muke, smrti i uskrsnuća.

6. Krist »Sin Davidov« i »Kralj Izraelov«

Kako se približava ostvarenje Isusova puta muke, smrti i uskrsnuća tako kod Marka dolazi do sve većeg određivanja i ograđivanja višeznačnog mesijanskog naslova »Krist«. U Jeruzalemskom hramu Isus samoinicijativno započinje raspravu o stajalištu pismoznanaca da je Krist sin Davidov, što podrazumijeva da mu porijeklo mora biti davidovsko a narav njegova poslanja kraljevsko-politička (12,32-35). Služeći se Pismom (Ps 110,1-2), Isus odbacuje takvo shvaćanje mesije i njegova poslanja. Kao što je prije korigirao Petrovo shvaćanje mesije Božjom perspektivom (8,31: δέ), tako to čini i sada sa stajalištem pismoznanaca služeći se Pismom. Za Isusa, dakle, naslov »Sin Davidov« ne izražava prikladno

⁴² Usp. *Isto*, 311.

⁴³ Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 144.

tajnu porijekla Mesije i načina njegova poslanja. Čitatelju je to razumljivo, jer od početka zna da naslov »Krist« najbolje definira naslov »Sin Božji« (1,1). Isus nije Mesija, sin Davidov, nego Mesija, Sin Božji, sa značenjem koje Sin Božji ima kod Marka, što uključuje prihvaćanje puta koji je Bog za njega predvidio.

Što je međutim s Bartimejom koji neposredno prije Isusova ulaska u Jeruzalem Isusa opetovano zaziva »Isuse, Sine Davidov, smiluj mi se!« i Isus ga ne uštkava (10,47s)? Time što ga ne uštkava ne znači da mu i odobrava. Osim toga, u kontekstu ozdravljenja Bartimeja i ulaska u Jeruzalem, mjesto Isusove muke, smrti i uskrsnuća, naslov »Sin Davidov« gubi svoju kraljevsko-političku oštricu i dobiva spasenjsko-terapeutsko značenje.⁴⁴ Isus kao Sin Davidov ne vlada nad Bartimejem, nego mu vraćajući zdravlje služi i tako djelom očituje na koji način shvaća svoju kraljevsku funkciju. Na taj način naslov »Sin Davidov« u kontekstu Markova evanđelja dobiva novo značenje.

Slično možemo reći i za mesijansko-politički naslov »Kralj Izraelov« kojim Isusovi protivnici ironično definiraju naslov »Krist« i takvog ga pridaju raspetom Isusu (Mk 15,32). Izraz *kralj* pojavljuje se kod Marka sveukupno dvanaest puta od čega se pet puta odnosi na kralja Heroda, koji je Ivanu Krstitelju dao odrubiti glavu (6,14.22.25ss), jedanput na kraljeve koji će progoniti Isusove učenike (13,9) i šest puta na Isusa, uvijek u kontekstu njegove muke (15,2.9.12.18.26.32) kada više nije bila moguća nikakva kraljevsko-trijumfalistička tipologija. Pet puta se Isusu pridaje naslov »Kralj židovski« i šesti put istoznačni naslov »Kralj Izraelov«. Taj naslov ima uvijek negativne konotacije: razlog je Isusove osude i pridaju mu ga njegovi protivnici koji ga uopće ne smatraju kraljem, nego mu se kao takvome rugaju. Sam Isus je suzdržan prema tom naslovu i na Pilatovo izravno pitanje odgovara s enigmatičnim: »Ti kaza« (15,2: σὺ λέγεις). Odbačeni, osuđeni, poniženi i raspeti Isus sama je suprotnost onome što su Isusovi protivnici pod tim naslovom podrazumijevali. Međutim, čitatelj koji zna na koji način Isus shvaća svoje kraljevanje, kao služenje i davanje vlastitog života kao otkupninu za mnoge (10,45), shvaća da Isus jest Krist, kralj Izraelov i da to dokazuje upravo time što ne silazi s križa da bi spasio samoga sebe, nego ostaje na križu i tako spašava mnoge. Zahvaljujući dramatskoj ironiji čitatelj prepoznaje vrijednost toga naslova koji na taj način shvaćen dobiva sasvim novi smisao.⁴⁵

⁴⁴ Kumranski tekst 4Q521, fr. 2,II koji se naslanja na Iz 62,1-2 svjedoči da se u Isusovo vrijeme od mesije davidovskog tipa očekivalo ozdravljenja.

⁴⁵ Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 157. Vironda naglašava da se ovdje radi o novom modelu kraljevanja (u dubljem i eshatološkom smislu) koje on ostvaruje upravo u proturječju sa svakim prethodnim modelom.

7. Pitanje velikog svećenika i satnikova vjeroispovijest

Jedan jedini put u Markovu evanđelju Isus otvoreno govori o svojem mesijanskom identitetu i to pred židovskim vijećem kad mu veliki svećenik izravno postavlja pitanje: »Ti li si Krist, Sin Blagoslovljenoga?« (14,61). Isus ne okoliša nego daje jasan potvrđan govor: »Ja jesam!« (14,62). Čitatelju je taj odgovor poznat od samog početka evanđelja (1,1). Zato ga ne začuđuje Isusov potvrđni odgovor, koji dolazi u trenutku kada nema više opasnosti da se njegovo mesijanstvo shvati trijumfalistički jer je njegova muka već započela. Osim toga, u pitanju uz naslov »Krist« stoji i naslov »Sin Božji«, čime se sugerira da je Isus onakav Krist kako ga je Bog zamislio. Kod Marka su naime poslušnost i neograničeno povjerenje u Oca glavne karakteristike Isusa kao Sina i njegova odnosa s Ocem, što je najočitiije u Isusovoj molitvi u Getsemaniju: »Abba! Oče! Tebi je sve moguće! Otkloni čašu ovu od mene! Ali ne što ja hoću, nego što hoćeš ti!« (14,36). Međutim, koje značenje za velikog svećenika ima naslov »Sin Blagoslovljenoga«? Budući da potvrđan Isusov odgovor razumije kao hulu, čini se ispravnim zaključiti da veliki svećenik ne misli tek na Isusov kraljevsko-mesijanski nego na božanski identitet.⁴⁶ Inače ne bi bilo dovoljnog razloga da on i sinedrij u Isusovu odgovoru vide hulu. Isusa su i prije nazivali mesijanskim naslovima, sjetimo se samo Bartimeja (10,47s), pa to nitko nije smatrao hulom. Da se Isus smatra Sinom Božjim članovi sinedrija mogli su zaključiti iz prispodobe o vinogradarima ubojicama (12,1-12) koju je Isus njima uputio (usp. 11,27) i oni su je dobro razumjeli (12,12). Razumjeli su da Isus misli na sebe kada govori o jedinome ljubljenom sinu kojega gospodar vinograda šalje kao posljednjega (12,6). Reakcija velikog svećenika i sinedrija na Isusov odgovor pokazuje da oni dobro razumiju Isusove riječi, ali ih ne prihvaćaju kao istinite. Smatraju ga bogohulnikom i osuđuju na smrt.

Premda Isusovi protivnici u daljnjem dijelu muke njegov božanski identitet ne spominju ni u svojim porugama, naslov »Sin Božji« ponovno se javlja i to na ustima rimskog satnika koji gledajući Isusa kako umire ispovijeda: »Zaista, ovaj čovjek bijaše Sin Božji!« (15,39). Početnim »zaista« kao da želi reći da su članovi sinedrija bili u krivu kad su ga proglasili bogohulnikom. Međutim, što je to satnik vidio da je zaključio da je Isus bio Sin Božji i koje značenje ima za čitatelja ta njegova vjeroispovijest?

⁴⁶ U kontekstu Markova evanđelja je ipak vjerojatnije da je veliki svećenik imao na umu Isusovu samosvijest o vlastitom jedinstvenom sinovskom odnosu s Bogom koje se ne temelji na izabranju i zaštiti, nego na podrijetlu. Usp. Anto POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju*, Zagreb, 2009., 187.

Prije same vjeroispovijesti Marko govori o hramskoj zavjesi koja se neposredno nakon Isusove smrti rasparala skroz naskroz, »odozgor dodolje« (15,38). Glagol σχίζω (»razderati, rasparati«) nalazimo samo ovdje i u 1,10 kod Isusova krštenja. Oba događaja imaju snažan teofanijski karakter. U 1,10 Isus vidi razderana nebesa koja zakrivaju Boga koji nad njima stoluje, a u 15,28 satnik vidi u potpunosti razderan hramski zastor koji zakriva svetinju nad svetinjama u kojoj je Bog prisutan. Pasivni glagolski oblici (1,10: σχιζομένους – particip prezenta pasivnog; 15,38: ἐσχίσθη – indikativ aorista pasivnog) u oba slučaja pokazuju da je Bog na djelu kao onaj koji uspostavlja nesmetanu komunikaciju. Objava koju Isus prima u 1,11 nadovezuje se na njegovo krštenje, odnosno na poniznost i solidarnost s ljudima koje je time iskazao. Upravo takvog Otac ga prepoznaje kao svojeg Sina koji očito poslušno ide putem koji mu je namijenio (1,2). Taj stav poniznosti, povjerenja i poslušnosti Ocu koji ga očituje kao Sina Isusa dovodi do savršenstva u smrti na križu. Na najbolji način to pokazuje Isusova molitva na križu preuzeta iz Ps 22: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?« (15,34). Premda se Isus osjeća napuštenim i odbačenim ne samo od ljudi nego i od Boga, on ne odustaje od svojeg odnosa s Ocem. Klemens Stock naglašava da »nijedan drugi biblijski tekst ne poznaje ovaj dvostruki zaziv: 'Bože moj, Bože moj', kojim molitelj upravo u trenutku u kojem se najbolnije osjeća Božju odsutnost, želi ostati s njime sjedinjen na najuži mogući način.«⁴⁷ Isusovo sinovsko jedinstvo s Ocem kao i njegovu vjeru u Božju moć, ljubav i prisutnost ne može pokolebati ni iskustvo udaljenosti od Boga ni moć njegovih neprijatelja. Satnikovom vjeroispoviješću nakon Isusove smrti Marko želi poručiti čitatelju da je potpuno i ispravno prepoznavanje Isusova mesijanskog i božanskog identiteta moguće tek nakon Isusove smrti kojom Isus očituje svoje potpuno sinovsko povjerenje i poslušnost Ocu. Bog će se, pak, kao Otac koji daje život očitovati tako što će Isusa uskrisiti od mrtvih (16,6: božanski pasiv ἠγέρθη) i time ga potvrditi kao svojeg Sina i Krista.⁴⁸

Satnikova vjeroispovijest, premda još nesavršena,⁴⁹ pokazuje da Isus dovršava svoje mesijansko poslanje kao Sin Božji, vjeran do kraja putu Gospodnjem (1,2). Svećenički glavari i pismoznanci vide u načinu na koji Isus umire samo poraz, poniženje i sramotu što prema njima definitivno isključuje mogućnost da je Isus Mesija (15,32). Premda im se Isus direktno očitovao kao Krist i Sin Božji (14,61s), oni mu nisu povjerovali, nego mu se rugaju. Vrhunac

⁴⁷ Usp. Klemens STOCK, *Marco*, 341.

⁴⁸ Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 193.

⁴⁹ Kršćani ispovijedaju da Isus jest Sin Božji, a ne da je to *bio*. Prava vjeroispovijest moguća je tek nakon Isusova uskrsnuća. Usp. *Isto*, 230–231.

objave Isusova mesijanskog i božanskog identiteta za Marka jest Isusova smrt na križu. Satnik gleda isto što i Isusovi protivnici i, premda poganin, u Isusu koji umire prepoznaje i ispovijeda Sina Božjega (15,39). Time postaje prvi od ljudi koji se u shvaćanju Isusa usklađuje s Božjim glasom (1,11; 9,7) i poukrsnim navještajem Crkve (1,1).

8. Isus kao Sin Čovječji

Naslov »Sin Čovječji« nalazimo kod Marka sveukupno četrnaest puta i to uvijek u Isusovim riječima i uvijek odnoseći se isključivo na Isusa. Obično izreke o Sinu Čovječjemu dijelimo na one koje se odnose na moćnog zemaljskog Isusa (2,10.28), na uzvišenog Isusa koji će doći ponovno u slavi (8,38; 13,26; 14,62) i na trpećeg Isusa koji umire, ali i uskrišava (8,31; 9,9.12.31; 10,33s.45; 14,21.41). Prevladava treća grupa izreka, a u njima tema Isusove muke i smrti.⁵⁰ Koju ulogu imaju naslov »Sin Čovječji« i navedene izreke s obzirom na shvaćanje Isusova mesijanskog identiteta? Trebamo li ovaj naslov razumjeti u svjetlu Dn 7,13 i očekivanja jednog dijela židovstva da će Mesija doći kao nebeski, transcendentni ili barem nadljudski lik? U svakom slučaju možemo pretpostaviti da je Sin Čovječji u Isusovo vrijeme predstavljao uzvišen lik uz koji se vezivala slava i eshatološka moć. Kako s time spojiti činjenicu da su izreke o uzvišenom Sinu Čovječjem s karakteristikama moći i trijumfa već ovdje na zemlji (2,10.28), a još više na koncu svijeta (8,38; 13,26; 14,62), kod Marka zapravo u manjini? Kako to da se uzvišeni lik Sina Čovječjega kod Marka najčešće nalazi u izrekama koje govore o Isusovom poniženju, odbačenosti, muci i smrti?

Paradoks⁵¹ koji je ovdje više nego očit upućuje na zaključak da nije sam naslov »Sin Čovječji« taj koji kod Marka korigira trijumfalističku kristologiju nego sudbina Isusa koji nosi taj naslov.⁵² Prvu takvu paradoksalnu izreku o Sinu Čovječjemu (8,31) nalazimo odmah nakon Petrove mesijanske vjeroispovijesti (8,29) i odmah uočavamo da Petrovu nepotpunu i neispravnu kristolo-

⁵⁰ Valja, naime, precizirati da se o kompletnoj Isusovoj sudbini (muka, smrt i uskrsnuće) govori samo u trima nagovještajima tijekom puta prema Jeruzalemu (8,31; 9,31; 10,33s). Nakon preobraženja Isus govori samo o svojem uskrsnuću (9,9), a u ostalim četirima izrekama govori se samo o Isusovoj muci i smrti (9,12; 10,45; 14,21.41).

⁵¹ Usp. Sylvie de VULPILLIÈRES, *Nature et fonction des injonctions au silence dans l'évangile de Marc*, 310. Autorica donosi tri svrhe Isusova paradoksalnog korištenja naslova »Sin Čovječji«: 1) da bi naglasio božanske moći kojih je on nositelj kao čovjek; 2) da bi navijestio da će iščekivani Krist biti čovjek podvrgnut patnji, odbačenju i smrti, ali i uskrsnuću; 3) da bi nagovijestio i prorekao da će on koji kao čovjek trpi muku i odbačenost biti proslavljen.

⁵² Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 201.

giju ne korigira promjena naslova (Krist – Sin Čovječji), nego sadržaj Isusova naučavanja u prvom navještaju muke, smrti i uskrsnuća. Jedna od poznatijih izreka o Sinu Čovječjemu koji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj dadne kao otkupninu za mnoge (10,45) shvatljiva je u punoj mjeri jedino ako se uoči njezina paradoksalnost koja proizlazi iz uzvišenosti naslova »Sin Čovječji«. ⁵³

Zahvaljujući kontrastu između uzvišenosti naslova »Sin Čovječji« i Isusove sudbine Markova korekcija trijumfalističke kristologije još je učinkovitija. ⁵⁴ Primjenjujući uzvišeni naslov »Sin Čovječji« na sebe, Isus mu svojim vlastitim ponašanjem i sudbinom daje sasvim novo značenje. Ipak ne smijemo zaboraviti da Isusova sudbina uključuje uskrsnuće i pobjedu. Naslov »Sin Čovječji« kod Marka preuzima elemente poniženja, patnje i odbačenosti, ali time ne gubi element uzvišenosti. Valja, nadalje, uočiti da se naslovom »Sin Čovječji« Isus ne koristi da bi rekao da je on Sin Čovječji. Naslov »Sin Čovječji« ne izražava Isusovo *biti*, nego njegovo *moći*, *činiti* i *podnositi*. ⁵⁵ To je osobito važno za izreku koja slijedi odmah nakon pozitivnog Isusova odgovora na pitanje velikog svećenika: »Ja jesam!« I gledat ćete »Sina Čovječjega gdje sjedi zdesna Sile i dolazi s oblacima nebeskim« (14,62). Tom izrekom Isus ne dodaje ništa o svojem identitetu niti ispravlja ili korigira naslove »Krist« i »Sin Blagoslovljenoga«, nego najavljuje preokret situacije o njegovu drugom dolasku. Tada neće više njegovi protivnici suditi njemu, nego će on suditi njima. Tada on neće više biti njihov zatvorenik, nego će sjediti zdesne Bogu. ⁵⁶

Od svih naslova koje Isus na sebe primjenjuje, »Sin Čovječji« najviše uključuje Isusove sposobnosti, autoritet i moć, ali i Isusovo poniženje, odbačenost i patnju. Zanimljivo je uočiti da sam naslov »Sin Čovječji« nije nikada izazvao negativnu reakciju njegovih protivnika. Razlog tome jest njegova nedefiniranost u tadašnjem židovstvu. Zato je taj naslov Isus mogao upotrebljavati za označavanje nebeskog porijekla svojih moći i odnosa s nebeskim svijetom a da pritom ne otkrije svoj pravi identitet Sina Božjega i izbjegne pritom rizik da slušatelji krivo shvate da njegove moći proizlaze od njega kako kraljevskog mesije zemaljskog tipa. ⁵⁷

⁵³ Usp. *Isto*, 201–203.

⁵⁴ Valja primijetiti da i one izreke koje se odnose na Isusov zemaljski život (2,10.28) kao i one koje najavljuju eshatološku slavu i moć Sina Čovječjega (8,38; 13,26; 14,62) dolaze kod Marka u kontekstu napetosti i sukoba s protivnicima.

⁵⁵ Naratologija koristi za *moći* izraz »kompetencija«, a za *činiti* i *podnositi* izraz »performance«, koja može biti aktivna i pasivna.

⁵⁶ Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 209.

⁵⁷ Usp. *Isto*, 210; Francesco TESTAFERRI, *Sei tu il Messia?*, 52–53.

9. Isus kao prorok

U kojem je odnosu Isus prema mesijanskim očekivanjima proročkog tipa Isusova vremena? Imenica *prorok* (προφήτης) kod Marka se pojavljuje sveukupno samo šest puta (1,2; 6,4.15^{2x}; 8,28; 11,32), od čega se četiri puta odnosi na Isusa. Tri puta mnoštvo primjenjuje na Isusa naslov proroka (6,15^{2x} i 8,28), a jedanput, istina na indirektan način, sam Isus (6,4). Mnoštvo prepoznaje u Isusu proroka na temelju njegovih čudesa (6,14s). U tome im se pridružuje i Herod koji Isusova čudesa objašnjava vjerovanjem da je Isus zapravo Ivan Krstitelj koji je uskrsnuo od mrtvih. A mnoštvo je i Ivana Krstitelja smatralo prorokom (11,32). Uzevši to u obzir možemo sva tri odgovora mnoštva na pitanje Isusova identiteta (8,28: Ivan Krstitelj, Ilija, »neki od proroka«) svesti na zajednički nazivnik proroka. Isus očito nije bio zadovoljan odgovorom mnoštva, jer očekuje od učenika drukčiji odgovor. Koliko god naslov »Krist« bio širok i nedefiniran i potreban korekcije, ipak je taj odgovor Isusu prihvatljiviji od naslova »prorok«.

Isus jedanput govori o sebi kao o proroku, ali indirektno i u sasvim drugom kontekstu nego mnoštvo: ne u kontekstu moći, nego u kontekstu odbačenosti. Isusova mudrost i čudesne moći razlog su sablažnjavanja i nevjere Nazarećana. Izrekom: »Nije prorok bez časti doli u svom zavičaju i među rodbinom i svom domu« (6,4), Isus ne kaže za sebe da je prorok, nego uspoređuje svoju sudbinu odbačenosti s proročkom sudbinom.⁵⁸ Upravo mnoštvo koje ga sada smatra prorokom od Pilata će tražiti da Isusa razapne, a pusti Barabu (15,11.15). Isus se, dakle, kod Marka koristi proročkom tipologijom ne za definiranje svojega mesijanskog identiteta, nego za opis svoje sudbine progonstva i odbačenosti a time i kao korekciju za mesijanske tipologije koje nose rizik trijumfalizma.⁵⁹ Zanimljivo je, također, da Isus kod Marka poznaje vlastitu budućnost, budućnost svojih učenika i protivnika. Međutim, ne zove zbog toga sebe prorokom. Kad govori o svojem znanju o budućnosti, Isus sebe

⁵⁸ Usp. Robert H. GUNDRY, *Mark. A Commentary on His Apology for the Cross*, Grand Rapids, 1993., 292. Protiv R. Pescha koji smatra da Isus ovim riječima inzistira na svom proročkom identitetu i da ga izgon iz Nazareta potvrđuje kao proroka kojega legitimiraju kao takvog mudrost i čudesa. Usp. Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium*, I, Freiburg, ³1980., 231.

⁵⁹ Usp. Marco VIRONDA, *Gesù nel Vangelo di Marco*, 172–173. M. Vironda naglašava da Isusova sposobnost predvidjeti budućnost ima funkciju očitovati njegovu slobodu u prihvaćanju božanskog plana koji se na njega odnosi. Isus ne podnosi svoju sudbinu tek kao učinak ljudskih planova svojih protivnika. Isusova glavna aktivnost jest naučavanje koje ga ne povezuje s prorocima, nego s pismoznancima i svećenicima. To što Isus čini čudesa kao što su činili proroci ne znači nužno da mora biti prorok.

predstavlja Sinom (Mk 13,32) ili Sinom Čovječjim (8,31.38; 9,31). Za Marka Isus ima neke proročke crte, ali nije identificiran kao prorok, osobito ne kao »prorok znaka«. Čini se da je mnoštvo bilo upravo to htjelo, što za Isusa nije bilo prihvatljivo.

Zaključak

Analiza naslova i proslova Markova evanđelja kao i mesijanskih naslova (Krist, Sin Božji, Sin Davidov, Kralj Izraelov, Sin Čovječji, Prorok) pokazala je najprije koliko sadržaju Markova evanđelja odgovara duža tekstualna varijanta početnog retka (1,1), koja uz naslov »Krist« uključuje i naslov »Sin Božji«. Naslov »Krist« u Markovu evanđelju toliko je širok da ga je potrebno preciznije odrediti kako bi ga se na ispravan način shvatilo. Marko očito preferira za Isusa naslov »Sin Božji« jer Bog Isusa jedino tim naslovom oslovljava (1,11; 9,7) a taj naslov predstavlja i željeni sadržaj vjeroispovijesti koja je moguća tek po završetku čitavoga Isusova puta (15,39). U kontekstu Markova evanđelja jasno je da naslovom »Sin Božji« autor ne označava Isusov mesijanski, nego božanski identitet, njegov jedinstveni odnos s Ocem. Spajanjem tih dvaju naslova u početnom retku Marko kao kriterij za shvaćanje čitavog evanđelja naglašava da Isus Krist, ukoliko je Sin Božji, vrši svoje mesijansko poslanje u savršenom jedinstvu, povjerenju i poslušnosti prema svojem Ocu. Isusov mesijanski put uvijek je put Gospodnji (1,2), usklađen u potpunosti s Božjom voljom, pa i onda kad taj put vodi kroz patnju i smrt do uskrsnuća. Sve ostale mesijanske naslove (Sin Čovječji, Sin Davidov, Kralj Izraelov, Prorok) autor radikalno semantički modificira da bi se mogli primijeniti na Isusa kojemu je jedini kriterij mesijanstva put Gospodnji.

Summary

JESUS' MESSIANIC IDENTITY IN THE GOSPEL OF MARK

Božidar MRAKOVČIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Theology in Rijeka – Dislocated Studies
Omladinska 1, HR – 51 000 Rijeka
bmrakovcic@yahoo.com

The author starts with an overview of messianic expectations in Judaism of Jesus' time on the basis of available sources, so that this context might serve to better understand messianic typologies that have been used by Mark in order to present Jesus' messianic identity and mission. The author gives special attention to the title (1:1) and the prologue of Mark's Gospel (1:2-13), which present Jesus with titles of Christ and the Son of God. The latter title expresses Jesus' divine identity and, as such, essentially determines Jesus' messianic identity and the nature of his mission. In continuation the author has specially focused on those places where the two titles reappear (Peter's confession and transfiguration; Jesus' reply to the High Priest; mocking of priestly leadership and centurion's confession) in order to explore their relationship and meaning. Beside the titles »Christ« and the »Son of God«, the author also explores the meaning of other messianic titles (the Son of Man, the Prophet, the King of Israel/Jews, the Son of David) for Jesus' messianic identity and concludes that all of them have been semantically radically modified within the context of Mark's Gospel so that they might be applied to Jesus to whom, as the Son of God, the only criterion of messianism is the way of the Lord.

Keywords: *Christ, the Son of God, the Son of Man, the Son of David, the King of Israel, prophet, Mark's messianism.*